

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

Fakulta sociálních studií

C-D

Upravte část věnovanou indikátorům

+ jaké jiné teorie/kromě teorie učení, se mohou zabývat a vysvětlovat závislosti?

Seminární práce do kurzu SPR209 – Sociální deviace pro SPR

na téma

„Mladiství romští uživatelé nealkoholových drog v České republice

optikou teorie labellingu Ervinga Goffmana“

Vypracovala: Barbora Peštová

UČO: 414572

Úvod

Cílem této seminární práce je vysvětlit přístup české veřejnosti k mladistvým romským uživatelům drog na základě využití teorie labellingu Ervinga Goffmana. Tato teorie staví na tom, že ti členové čeho?, kteří se různými způsoby odlišují od skupiny, která má tu moc rozhodnout, zda je takové odlišení nepřijatelné, mohou být nositeli „nálepk“ s negativní konotací, kterou jim majoritní společnost přidělí (kdo toto tvrdí? Uveďte odkaz na literaturu). Mezi takové skupiny mohou patřit právě například příslušníci etnických menšin, uživatelé návykových látek nebo i lidé bez domova nebo lidé s handicapem. Tato nálepka pak v sobě nese ustálenou představu o jejím nositeli a může do značné míry ovlivňovat interakce mezi minoritní a majoritní skupinou (ibid). Tuto skupinu jsem si vybrala z toho důvodu, že mě sociální práce s oběma skupinami, jak uživateli návykových látek, tak s příslušníky romské menšiny, velice zajímá, a také z toho důvodu, že podle dostupných výzkumů je užívání drog mezi mladistvými Romy, zvláště pokud jsou zároveň ohroženi sociálním vyloučením, potažmo žijí v sociálně vyloučených lokalitách, aktuálním, i když možné ne zcela novým, ale postupně se otevírajícím, tématem. Právě sociálně vyloučené lokality jsou velmi často, i když v mnoha případech mylně, spojovány právě a pouze jen s Romy jakožto nositeli predispozic pro takový život (ibid), přičemž si mnoho lidí neuvědomuje, že sociální vyloučení se může týkat každého z nás a to i tehdy, pokud si takovou variantu ve skutečnosti nechceme připouštět, a že se v takových podmínkách mohou utvářet rozdílné adaptační strategie, které opět mohou být negativně přijímány, ohledně toho, jak se s touto skutečností vyrovnat to jsou tedy dlouhé souvětí!. A právě to, jak majoritní společnost vnímá tyto mladé romské uživatele drog a jaký si o nich utváří názor, ze kterého pak mohou vyplynout různé postoje a způsoby chování vůči této skupině, je základem zvolené teorie

V první kapitole se zaměřím na vysvětlení zvolené teorie jako takové, i s vysvětlením procesu stigmatizace Ervinga Goffmana. Potom představím samotné romské mladistvé ve vztah k životu ohroženého sociálním vyloučením, potažmo životu v sociálně vyloučených lokalitách, a v souvislosti s užíváním návykových látek. Ve třetí části představím jednotlivé indikátory, na základě kterých budu testovat přístup české veřejnosti k mladistvým romským uživatelům drog. V závěru práce zhodnotím přínosy a limity zvolené teorie a také uvedu další teoretické přístupy, které by mohly přispět ke studiu užívání návykových látek mezi mladými Romy.

Etiketizační teorie

Erving Goffman byl americký sociolog, který pocházel z Kanady a který patřil mezi vlivné sociology 20. století. Etiketizační teorie, kterou si za malý okamžik představíme, patří mezi tzv. interakcionalistické teorie v přístupu k sociálním deviacím, při které jsou, jak již bylo naznačeno výše,

důležité interakce mezi minoritní a majoritní skupinou neboli mezi skupinou označovanou a označující.

Tato teorie vznikla na půdě Chicagské školy v návaznosti na symbolický interakcionalismus, který se zde rozvíjel zejména ve 30. letech 20. století. U jejího zrodu figurovali práce G. H. Meada, E. Lemerta nebo H. Beckera. Na základě toho, že se společnost neustále proměňuje a diverzifikuje, začali se vědci ptát po novém přístupu ke zkoumání sociálních deviací, který by nevnímal kritérium odklonu od normy dané společností jakožto stěžejní pro určování deviantního chování. A začali vycházet z toho, že neexistuje pouze jeden platný společenský konsenzus, ale že lidé žijí v neustále interakci, která může proměňovat významy toho, co děláme i toho, kým jsme, a začal se od 50. let 20. století razit nový interakcionalistický přístup ke studiu deviací. Ten říká, že „deviant je ten, který byl úspěšně vykreslen jako deviant a jemuž byla tato nálepka úspěšně přidělena ve smyslu morálního odsudku“ (Munková, 2013, s. 95). Jedná se o přístup relativistický. Teorie je známá pod označením labelling, etiketizační teorie nebo teorie značkování (Munková, 2013).

Představitelé této teorie se jako „první začali zajímat o reakci na deviantní chování a její proměnlivost“ (Munková, 2004, s. 81). Přišli na to, že i když si to nemusíme vědomě připouštět, tak to, že samotná existence norem, které stanovují něco odlišného, nás to nutí vnímat a hodnotit lidské chování právě na pozadí této optiky.

Goffman přistupoval k deviaci jako k výsledku společenské smlouvy, jako součásti obchodování. Proces, ve kterém se jedinec pohybuje mezi normalitou a deviací, nazývá morální kariérou. Ta se odvíjí od vlastního sebepojetí a postavení člověka v rámci společnosti a jejich vzájemných interakcích. Zajímá se jak o osobnostní a osobní rysy jedince, tak také o důsledky, které tyto rysy, pokud jsou vnímány nějakým způsobem problematicky, mohou mít. Důsledkem může být právě nálepka, která z dotyčného udělá to, čím ho tato nálepka označuje. Jedinec přijme určitý sociální status. Deviace je tedy „sociální status ve vztahu k negativním procesům stigmatizace, exkluze a trestání“ (Munková, 2013, s. 93). Goffman také dodává, že velmi často může být přetvářená i samotná identita jedince, jeho dosavadní život, aby dotyčný lépe vyhovoval přidělenému obrazu devianta (Munková, 2013).

Procesy labellingu jsou těsně spjaty s procesy stigmatizace. Tomuto „fenoménu“ se Goffman věnuje ve své práci „Stigma“ z roku 1963. Původní slovo pochází Řecka a byl jím označován způsob, kterým byli jedinci fyzicky cejchováni, aby bylo veřejně upozorněno na jejich špatný morální status, a ponoukalo lidi k tomu, aby se jim raději vyhýbali. Později v náboženských aspektech získala určitá fyzická odlišení punc svátosti a v oblastech medicíny naopak význam nedokonalosti a poruchy. V současnosti si slovo stigma zachovalo negativní konotaci, avšak bez potřeby fyzického důkazu na těle.

Každý člověk zastává ve společnosti určitou sociální roli. Ty nám běžně usnadňují život tím, že mimoděk utváří naše vzájemná očekávání. Pokud však dojde k tomu, že očekávání ve vztahu k roli nedojdou naplnění, život nám naopak začnou komplikovat. Tím je takové osobě přisouzen atribut, který „ji odlišuje od jiných osob v kategorii těch, jimiž by mohla být, [...] z osoby celistvé a obyčejné na osobu poskvrněnou a nižší hodnoty“ (Goffman, 2003, s. 10).

Goffman se zajímal o to, „jaká je vazba mezi stigmatem a jeho atributy, mezi jeho veřejným vnímáním a soukromým prožíváním, zda se omezuje pouze na jeho vnější znaky, či nikoliv“ (Munková, 2013, s. 95) a přišel na to, že vztahy mezi nimi jsou volní, protože záleží na interpretačním rámci, ve kterém ke stigmatizaci dochází s tím, že je potřeba vnímat právě kontext včetně aspektu fungujících mocenských sil a oblasti morálky, kde nás to opět vrátí k myšlence nejednotného společenského konsenzu (Munková, 2013). „Stigma je velice speciální druh vazby mezi atributem a stereotypem a následuje tehdy, jestliže je atribut v rozporu se stereotypem, a také když jde o negativní vazbu mezi atributem a kontextem“ (Munková, 2013, s. 96). „Stigmatizace znamená apriorní negativní hodnocení člověka, většinou generalizované na celou jeho osobnost“ (Munková, 2013, s. 95). „Proces stigmatizace je tedy jakousi ideologií, která se snaží morálně ospravedlnit či racionalizovat nepřátelství, které má obvykle svůj základ jinde, v jiných odlišnostech“ (Munková, 2013, s. 96). Goffman (2003, s. 12) rozlišuje tři druhy stigmat:

„ošklivost tělesná“ – různá tělesná znetvoření;

„vady charakteru“ – slabá vůle, dominantní či nepřirozené vášně, falešná a nesmlouvavá přesvědčení a nepoctivost (duševní poruchy, homosexualita, radikální politické projevy apod.);

„kmenová (šíření po rodových liniích a rovnoměrně kontaminovat všechny členy rodiny) stigmata rasy, národa a náboženství“.

V běžném životě pak používáme „stigmatizující“ výrazy jako „feťák“, „cikán“ apod. jako „metafory a symboly, aniž se obvykle zamýšlíme nad jejich původním významem. Máme sklon přisouvat dané osobě celou řadu nedokonalostí na základě jedné původní.“ (Goffman, 2003, s. 13). Dále rozlišuje mezi diskreditovaným (jinakost je již známá nebo je jasná na první pohled) a diskreditovatelným (předpokládá, že jinakost není známá, a ani ji nelze okamžitě zaregistrovat) (Goffman, 2003, s. 10).

Mladiství romští uživatelé drog

Každá doba má svoji drogu. Látku, která nějakým způsobem působí na naši mysl, na naše tělo, kterou lidé budou tolerovat a vymezovat vůči těm, které si takové místo ve společnosti zatím nevydobyly. Pokud se člověk na drogách stane závislým, přináší to s sebou různé důsledky, které se mj. odráží ve vztahu k dalším členům společnosti. Podle Vágnerové (2014) je „**postoj české společnosti ke**

konzumentům drog odmítavější a více odsuzující než k lidem, kteří pijí alkohol. Je zde silná tendence drogově závislé stigmatizovat a sociálně izolovat“ (Vágnerová, 2014, s. 521). Je důležité zmínit, že postoje veřejnosti budeme zkoumat v souvislosti s lidmi, kteří zneužívají drogy nealkoholové a nelegální, a to z toho důvodu, že závislost na alkoholu má zcela odlišné sociální důsledky než závislost na drogách a také z toho důvodu, že romská drogová scéna se vyznačuje hlavně zneužíváním drog nealkoholových.

Uživatelé drog můžeme podle Kaliny (2003, s. 17) rozdělit do následujících skupin:

experimentátoři – nepravidelné a občasné užívání různého typu drog, přičemž může a nemusí mít problémy v jiných oblastech;

příležitostní a rekreační uživatelé – užívání drog se již stalo součástí životního stylu, ale není častější než jednou za týden a jeho důsledkem není (nebo dosud není) vznik závislosti a dalších problémů;

pravidelní uživatelé – nejedná se již pouze o životní styl, ale implikuje jistý škodlivý účinek ve stupni závislém na užívané látce;

problémový uživatelé – jedná se o intravenózní užívání drog a/nebo dlouhodobé a pravidelné užívání opiátů, kokainu a drog amfetaminového typu (nepatří sem konopí a extáze);

závislí.

Veřejnost k výše uvedenému odmítání, odsouzení a stigmatizaci vede hlavně to, že lidé mají především **menší zkušenost** s touto skupinou a právě z nezkušenosti pramení i **nejistota**. Lidé nevědí, jak se k těmto lidem chovat, tak **se jim raději začnou vyhýbat** a někteří k nim začnou pociťovat **odpor**, **pohrdají** jimi, spojují si je s **negativními očekáváními** i **nedůvěrou v možné napravení**. Na nealkoholových drogách vzniká také **rychleji závislost**, takže dochází i k **rychlejší proměně osobnosti a způsobu života** uživatele drogy. Uživatel návykové látky z počátku **parazituje na rodině**, pro kterou však postupem času takový uživatel začne být přítěží po psychické, fyzické i ekonomické stránce a pokud se ztratí vyhlídka na řešení situace, rodina se takového uživatele většinou **zřekne**. Uživatel pak začne hledat „porozumění“ v **drogové subkultuře**, se kterou se identifikuje a přijme **její hodnoty a normy**, které jak to většinou bývá, bývají opačné těm většinovým. Většinové normy tedy jedinec postupem času začne nerespektovat, protože následkem drogy už toho ani není schopen, dochází k **postupnému vylučování ze společnosti** a **ztrátě motivace** ve zlepšení. Tím se obě dvě skupiny vůči sobě uzavrou a prohlubuje se zmiňovaná nejistota. Dotyčný uživatel postupně **ztrácí sociální role**, které zastával, ale jedna mu zůstane. A to **role stigmatizující, role drogově závislého**. Čím více droga přejímá nad jedincem kontrolu, tím pravděpodobnější bývá zapojení se do **trestné činnosti**, aby si lidé drogy mohli opatřovat (Vágnerová, 2014).

Romští uživatelé drog se vyznačují tím, že u mladých Romů lze zaznamenat zvyšující se poptávku po heroinu i nízkou informovanost o drogách a zdravotních a sociálních rizicích, které s sebou užívání přináší. V romské drogové scéně převládá užívání konopných látek, čichání těkavých látek, zneužívání léků, užívání pervitinu a lokálně i heroinu. Pro romské mladistvé je podle výzkumů obvyklé, že se **do kontaktu s drogou dostávají v poměrně nízkém věku**, kdy kouření (cigarety i marihuana) lze zaznamenat již ve věku docházení do první až třetí třídy základní školy, čím bývá **poměrně zkrácená doba pro začátek užívání drog nelegální (tvrdých)**, kdy nízký věk, klidně okolo třináctého věku života, není neobvyklý ani pro první nitrožilní aplikaci. Kontakt s drogou mladistvým zprostředkovává **rodinné zázemí, vrstevnické skupiny i nepodnětné prostředí**, sociálně vyloučené lokality, ve kterém často někteří žijí. Takové prostředí, sociální vyloučení a kultura chudoby bývá „líhni“ pro sociálně patologické jevy, mezi které zneužívání drog patří. Tito mladiství se stávají tedy velmi rizikovou skupinou, protože se často pohybují v prostředí, kde se **užívání drog stalo konformní záležitostí a běžnou součástí jejich životů**. Velmi často rodina bývá iniciačním i udržovacím prvkem drogové závislosti svých členů a na rozdíl od výše uvedeného není neobvyklé, že takové člena rodina neexkomunikuje. Zvláště olašští Romové jsou spojováni s výrobou a distribucí heroinu. Obvyklé bývá také propojení mezi užíváním drog, kriminalitou a prostitucí (Nepustil, 2012).

Romové v české společnosti proč je zde tato kapitola?

„Společnost určuje normy chování, hodnoty, vzory a ideály. Uspokojuje naše potřeby. V rámci ní se vyvíjíme. Je jedním ze zdrojů jistoty. Naplňuje naši touhu někam patřit, být akceptován, pozitivně hodnocen“ (Vágnerová, 2014, s 599). Společnost na nás může působit i negativně, kdy pro jedince, které postihnou nepříznivé sociální vlivy, bývá typičtější vyčlenění ze společnosti na základě ojedinělého zážitku, na rozdíl od postihnutí celé skupiny, které naopak sdílená zkušenost vede k posílení vztahů v rámci komunity.

„Člověk, který se v něčem odlišuje, bývá hůře hodnocen a obtížněji akceptován, často získává nižší sociální status (Vágnerová, 2014, s. 600). V české společnosti je to mnohdy případ právě **Romů, ke kterým se váže celá řada negativních postojů** vyplývajících ze vzájemného nedostatku informací, omezených či nepříznivých zkušeností mezi oběma skupinami. Velmi často emoce vítězí nad rozumem, spolu s předsudky vedou k tendencím **generalizace**, jak Romů, tak to může být i např. uživatelů drog. To stejně jako u nich z důvodů nejistoty, jak se k sobě chovat, vede k tomu, že se skupiny sobě raději vyhýbají. „Jde o problém daný působením jiných sociokulturních vlivů, odlišné socializace. **Tito lidé jsou znevýhodněni pouze v určitém sociálním kontextu**, jsou členy minority,

kteřá se od majoritní společnost v různé míře liší (identita, jazyk, styl života apod.) (Vágnerová, 2014, s. 600). Každá majoritní skupina se však té minoritní musí částečně přizpůsobit, aby vedle sebe lidé mohli koexistovat. Tato míra se však různí a většinou převládá snaha o asimilaci, aby došlo k minimalizaci nesrozumitelnosti projevu minoritní skupiny (Vágnerová, 2014).

Pokud navážeme na Goffmana, tak u Romů může shledat jak **fyzické stigma** (barva kůže), tak také „**vady charakteru**“ (mj. slabá vůle a uspokojování potřeb skrze užívání drog), ale také to, že mladí Romové, kteří neměli příležitost ukázat, co v nich je, se již od narození potýkají s jistou **dědičnou vinou**, to že jsou Romové. Můžeme zde nalézt také **sociální stigma**, které vychází z odlišného způsobu komunikace, jazykové bariéry, způsobu vyjadřování emocí, rozdílných hodnot a norem chování, odlišného uvažování, odlišných zvyklostí a způsobů chování nebo odlišného pojetí sociálních rolí (Vágnerová, 2014).

Na základě vzájemného neporozumění narůstají různé formy **diskriminace** postihující i ty, kteří by byli schopni a ochotni následovat většinové hodnoty a normy. Nejvíce to pak lze zaznamenat u ochoty Romy zaměstnávat, kdy dlouhodobá nezaměstnanost vede ke ztrátě nejen pracovních návyků, snížení životní úrovně, koncentrace sociálně slabých rodin do určitých částí měst a vzniku **sociálně vyloučených lokalit**, kde se rozvíjí určitý životní styl a způsoby trávení volného času, které mohou mj. vést k narůstající četnosti uživatelů drog a míry trestné činnosti mezi Romy.

Indikátory testující platnot Goffmanovy teorie labellingu

Z důvodu toho, že se Goffmanova teorie zabývá jednak jedincem, kterému bylo stigma přiděleno, tak také důsledky, které s sebou označení přináší, bude testování teorie sledovat dva cíle. Na základě nezúčastněného pozorování sledovat interakce mezi mladistvými romskými uživateli drog a většinovou společností na veřejných místech, kde se tito jedinci převážně vyskytují, např. v oblastech sociálně vyloučených lokalit nebo hlavních spojovacích místech jako jsou nádraží. To by mohlo přinést poznatky, zda vůbec k nějaké interakci dochází, pokud na sebe tyto dvě skupiny narazí. Mohlo by se jednat jak o verbální, tak i neverbální komunikaci a v případě, pokud by negativní projevy převládaly nad těmi kladnými, mohli bychom mluvit o potvrzení teorie, že úspěšně přidělené stigma „feťáka“ nebo „Roma“ ovlivňuje přístup většiny k této skupině bez ohledu na individualitu jedince, aniž by s přisuzovanými negativy museli mít většinou jedinci vlastní zkušenost, a přesto by se chovali negativně a odmítavě.

Druhá část by se zakládala na polostrukturovaných rozhovorech s mladistvými romskými uživateli drog a toho zda a jak vnímají případnou stigmatizaci projevovanou okolím.

Schéma č.1 Název

Poznátky z teorie stigmatizace	Otázky pro rozhovor
<p>Způsob vnímání vztahu s většinovou společností mladistvými romskými uživateli drog. Jaký způsob vnímání? Oblasti hodnotící platnost teorii musí být zacílené, konkrétní, např. „Negativní vnímání delikventní skupiny většinovou společností“. –TAKTO UPRAVTE VŠUDE!!!!</p>	<p>příliš otevřené, nesevřené, reálně byste se takto mohla ptát, není ale jasné, oč Vám jde, stačí formulace typu Můžete z Vašich osobních zkušeností říci, že většina Vašich blízkých, známých, případně i cizích osob, se kterými se náhodně setkáte, mají vůči Vám výhrady? Upozornuje na ně Váš zjev/chování...(???)</p>
<p>Vnímání distance mezi skupinami</p>	<p>Pocitujete nějaké projevy odstupu, či zříkávání se Vás, mezi Vámi a většinovou společností?</p>
<p>Negativní aspekty spojené se stigmatem minority ze strany majority.</p>	<p>Jakou máte zkušenost s reakcemi okolí? Jak byste je charakterizoval? Jsou spíše negativní nebo pozitivní? Co to pro Vás znamená? Co to ve Vás vyvolává? Jaké pocity takový přístup ve Vás vyvolává? Jak na takovou situaci reagujete? Shledáváte reakce opodstatněné? Shledáváte Vaše reakce opodstatněné? Je něco, co by podle Vás mohlo být jinak?</p>
<p>Důsledky plynoucí ze stigmatizace pro členy minoritní společnosti</p>	<p>Shledáváte v něčem omezující, můžeme říci možná i diskriminující, názory a postoje většinové společnosti vůči Vaší osobě? Pokud ano, v čem konkrétně by to bylo? Z čeho to podle Vás vyplývá? Shledáváte to opodstatněné? V čem ano, v čem ne?</p>

Generalizace skupiny	<p>Myslíte si, že Vás mají lidé zaškatulkovaného?</p> <p>Pokud ano, co si myslíte, že tu škatulku charakterizuje?</p> <p>Co si myslíte, že to ovlivňuje?</p> <p>Ovlivňuje Vás to nějak, popř. jak?</p> <p>Jak byste se charakterizoval Vy?</p> <p>Jak byste charakterizoval své blízké okolí?</p> <p>Jak byste charakterizoval společnost, ve které žijete?</p>
----------------------	---

Zdroj: autorka na základě Goffman (2003),...

Závěr

Myslím si, že na základě výše uvedeného, zvolená teorie vystihuje problematiku sociálního vyloučení, kterému se uživatelům drog dostává, navíc znásobenou přetrvávajícími problematickými vztahy mezi majoritní společností a Romy. Obě dvě skupiny jsou podle mého názoru spojovány hlavně s předsudky založené na tom, že tito jedinci nejsou ochotni pracovat a že to, že se do drog nebo sociálního vyloučení dostali vlastní vinou, že přeci kdyby chtěli, tak mohou situaci snadno změnit. A pokud chtějí situaci měnit, jsou i ambivalentní postoje v tom, jakým způsobem takových jedincům pomáhat. I přesto, že jsme uvedli, že mladiství romští uživatelé mohou mít zkreslené informace o drogách, tak podle serveru substitucni-lecba.cz se ve společnosti objevují různé mýty¹ o této skupině, což podle mého názoru řešení situace také příliš nepomáhá. Vliv na celý proces stigmatizace a tedy veřejné mínění mají podle Miovského, který poskytl rozhovor pro server muni.cz, i média, která nejen že diskreditují skupinu uživatelů drog, ale také lidi, kteří s touto skupinou pracují, na základě různých předem utvořených představ o uživatelích drog, která mohou být chybná, nevyvážená, zastaralá, zkreslená nebo populisticky zmanipulovaná.

¹ Mýtus č. 1: Závislost postihuje jen slabé povahy, lidé se silnou vůlí se závislí stát nemohou. Vyvrácení: Je nutné si uvědomit, že závislost není v žádném případě pouze věcí vůle, může se dostat do stavu, kdy je vůle neovlivnitelná. V našem mozku vstupují do hry procesy na molekulární úrovni. Návykové látky dokážou zlomit a pomalu stahovat ke dnu i člověka se silnou vůlí.

Mýtus č. 2: Feťáka poznám na první pohled. Vyvrácení: Jistě nám nedělá problém identifikovat otrhané a špinavé jedince stahující se do okolí nádraží a podobných míst. Poznat narkomana na první pohled ale nemusí být zdaleka tak jednoduché. Návykové látky jsou zneužívány lidmi všech společenských vrstev a soudit pouze podle vzhledu může být velmi zavádějící. Navíc je akutní intoxikace většinou méně nápadná než opilost – dotyčný může být tichý, nebo naopak přátelský a extrovertní, nemusí mít ale žádné problémy s komunikací. Nápadným se stává až v případě, kdy dojde k předávkování.

Jako nedokonalou bych v souvislosti s touto cílovou skupinou, tedy hlavně s uživateli drog, viděla teorii v tom smyslu, že někteří jedinci si život na drogách mohou zvolit dobrovolně a mohou být určitým projevem vlastní preference životního stylu vyjadřující vlastní hodnoty a postoje, a že u určitých skupin (např. umělci) je tento způsob života i akceptován, zatímco u jiných tomu tak být nemusí.

Na problematiku užívání drog mezi mladistvými Romy by se podle mě dalo nahlédnout také prostřednictvím teorie učení, kdy z důvodu toho, že mladiství mohou vyrůstat v prostředí, kde jsou drogy součástí běžného života, se mohou jemu užívání, výrobě nebo distribuci učit právě v interakci s blízkými osobami, kdy toto jednání může být ospravedlňováno bezvýhodnou situací sociálního vyloučení. Zdárnému přenosu nekonformního jednání by přispíval nízký věk a skupinová koheze Romů. Druhou teorií by mohla být teorie napětí, která východisko ze sociálního vyloučení nabízí ve členství subkultur, která nabízí nejen alternativní normy a hodnoty, ale také možnost získání alternativního statusu, kterému se jedincům ve většinové společnosti nemusí dostat.

Na závěr je potřeba uvést, že i přes uvedené informace výše uvedené informace nelze generalizovat na všechny mladistvé uživatele drog nebo Romy a že mnohé romské rodiny mají stejnou životní úroveň jako průměr majoritní společnosti.

Použitá literatura

MUNKOVÁ, G. 2013. *Sociální deviace: přehled sociologických teorií*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

GOFFMAN, E. 2003. *Stigma: poznámky k problému zvládnání narušené identity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství.

KALINA, K. 2003. *Drogy a drogové závislosti: mezioborový přístup*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky.

VÁGNEROVÁ, M. 2014. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 1. Praha: Portál.

NEPUSTIL, P. 2012. *Užívání drog ve skupinách s obtížným přístupem k drogovým službám: situace v ČR : analýza informačních zdrojů*. 1. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky.

Internetové zdroje

<http://www.substitucni-lecba.cz/myty-o-drogach>

<http://www.veda.muni.cz/veda-a-vyzkum/781-miovsky-media-nedokazi-zachazet-s-tematem-navykovych-latek#.VUzotZPivIV>